

UDK: 262.12Strossmayer, J. J.
630*92(497.54)"1850/1905"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 27. 9. 2018.

Prihvaćeno: 8. 11. 2018.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v50i3.132>

Upravljanje šumama đakovačkoga biskupijskog vlastelinstva u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1850. – 1905. godine)*

ROBERT SKENDEROVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

Slavonski Brod, Hrvatska

rskender@isp.hr

Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer poznat je kao veliki mecena hrvatske prosvjete, znanosti i kulture. Šume biskupijskoga vlastelinstva (veleposjeda biskupije Bosansko-đakovačke i srijemske) donosile su glavninu njegovih prihoda, a licitacije u kojima su prodani pojedini šumski odjeli postale su slavne po velikim iznosima koji su izlicitirani. Goleme površine šume koje su pritom posječene dale su povoda Strossmayerovim protivnicima da potaknu sumnju u zakonitost upravljanja biskupijskim vlastelinstvom. U dva slučaja sumnje su zamalo dovele do ozbiljnih posljedica. Godine 1876. đakovačka podžupanija odlučila je zaustaviti prodaju velike šume Mađareva bara za 400.000 forinti koju je Strossmayer već ugovorio, a 1889. Upravni je odbor Virovitičke županije odlučio sve šume biskupijskoga vlastelinstva staviti pod sekvestar. Međutim, u oba slučaja Strossmayer je uspio dokazati da su optužbe protiv njega i uprave vlastelinstva bile neosnovane. U isto vrijeme Strossmayer je provodio i segregaciju pašnjaka i šuma s bivšim urbarijalnim općinama, zbog koje je također morao žrtvovati velike šumske površine. Arhivska građa o tim slučajevima otkriva brojne činjenice o eksploataciji šuma u Slavoniji u to doba, a pruža i dragocjene podatke o Strossmayerovu upravljanju biskupijskim vlastelinstvom i procesu segregacije koji je vodio.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer; đakovačko biskupijsko vlastelinstvo; šumarstvo; segregacija

Uvod

Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer bio je jedna od najistaknutijih osoba hrvatskoga društvenog i političkog života u drugoj polovini XIX. stoljeća. Na čelu Bosanske ili Đakovačke i srijemske biskupije (skraćeno: Đa-

* Ovaj rad nastao je u okviru znanstvenoga projekta IP 2014-09-6719 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

kovačke biskupije) proveo je više od pola stoljeća – od 1850. do 1905. godine. Tijekom upravljanja biskupijom proslavio se i novčanim darivanjima, osobito za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te Zagrebačkoga sveučilišta. Pored toga, Strossmayer je bio veliki ljubitelj likovne umjetnosti i veliki graditelj.

Izvore za svoje novčane donacije nalazio je prvenstveno u eksploataciji šuma biskupijskoga vlastelinstva. Polovinom XIX. stoljeća đakovačko je biskupijsko vlastelinstvo bilo većinom prekriveno šumama u kojima je dominirao hrast. Velike licitacije na kojima je prodavao drvenu građu iz đakovačkih šuma nesumnjivo su izazivale zavist, pa i ogorčeno nezadovoljstvo političkih protivnika. Stoga je tijekom čitavoga Strossmayerova stolovanja na čelu Đakovačke biskupije trajala rasprava u javnosti o njegovu upravljanju đakovačkim šumama. Dva puta (1876. i 1889.) institucije Virovitičke županije pokušale su Strossmayerovo upravljanje biskupijskim vlastelinstvom sankcionirati kao nezakonito. Oba su slučaja na kraju propala. Arhivska građa o sudskim tužbama otkriva brojne važne činjenice koje rasvjetljavaju što se doista događalo na biskupijskom vlastelinstvu tijekom Strossmayerova upravljanja, ali i koji su bili temeljni problemi upravljanja šumama slavonskih vlastelinstava u to doba. Naime, radilo se o vremenu nakon ukidanja feudalnih odnosa. Vlastelini su time izgubili radnu snagu, a ostali su i brojni nerazriješeni problemi, osobito pitanje vlasništva i prava služnosti u šumama i na pašnjacima. Vlastelinstva su stoga u drugoj polovini XIX. stoljeća nastojala raščistiti imovinske odnose sa seljacima. U tome je bilo mnogo sukoba, pa je primjer đakovačkoga biskupijskog vlastelinstva zanimljiv i važan zbog načina na koji je biskup Strossmayer proveo tu razdiobu (segregaciju).

Konjunktura trgovine drvnom građom

Nakon otvaranja željezničke pruge Sisak – Zagreb – Zidani Most 1862. trgovina drvnom građom u središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji doživljava nagli uspon.¹ Pruga je omogućila eksploataciju šuma hrasta lužnjaka koje su zauzimale velike dijelove toga dijela Posavine. Trgovačke su firme ubrzo sve više interesa počele pokazivati i za šume u Slavoniji. Za eksploataciju slavonskih šuma prije toga isključivo su se koristili riječni putovi – Dravom, Dunavom i Savom. Dravski put bio je važan za prodaju drvne građe u Mađarskoj i Austriji, a savski je put bio posebno važan za prodaju dužica koje su se prevozile Savom do Siska, zatim Kupom do Karlovca te dalje cestom do pomorskih luka u Senju, Kraljevici i Rijeci, iz kojih su se izvozile u druge mediteranske zemlje.

U trgovini drvnom građom posebno su tržišno vrijedne bile bačvarske dužice izrađene od hrastovine. Rudolf Horvat navodi da su prvi od slavonskih vlastelina u tu trgovinu bili uključeni grofovi Pejačević, koji su od 1830. do 1848. izvozili drvenu građu iz svojih šuma oko Našica i Podgorača. Oni su u tu

¹ O tome više u: KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Utjecaj šuma hrasta lužnjaka”, 259-276.

svrhu dovodili njemačke radnike koji su izrađivali dužice, a kmetovi su ih pod „rabortom” morali odvoziti u Osijek, odakle su dalje riječnim putom nalazile kupce u austrijskim i njemačkim zemljama.²

Vrlo brzo znatnija eksploatacija hrastovih šuma zahvatila je i đakovačko biskupijsko vlastelinstvo. To se dogodilo baš u vrijeme kada je Strossmayer preuzeo stolicu đakovačkoga biskupa. Naime, prema Miji Radoševiću, već je 1851. poznati trgovac Ambroz Vranyczany kupio od Strossmayera šumu na biskupijskom vlastelinstvu u kojoj je izrađivao francuske dužice.³ No, Milko Cepelić i Matija Pavić tvrde da je Vranyczany kupio prvu šumu od Strossmayera tek 1859. godine. Točnije, radilo se o 3298 hrastova u šumama kod Punitovaca i Vuke koje je Vranyczany platio 52.948 forinti.⁴ Prihodi od prodaje šuma u prvom desetljeću Strossmayerova biskupovanja nisu poznati. Ni za kasnije godine ne postoje sačuvani sustavno vođeni podaci. No, poznati su prihodi iz pojedinih godina i pojedinih licitacija. Tako je 1863. trgovcima Franji Türku i Vjenceslavu Turkoviću prodano 7000 hrastova za 154.350 forinti. Od 1865. do 1867. istim je trgovcima prodano opet 7000 hrastova, taj put za 171.791 forintu, a 1872. trgovcu Josipu Sedlakoviću prodano je 5000 hrastova za 150.000 forinti. Poznato je i da je Strossmayer između 1874. i 1876. prodao trgovcu Edmundu Kovačiću oko 8000 trupaca, a Viktoru Selingeru između 1873. i 1877. oko 12 000 trupaca, koje je platio 96.000 forinti.⁵ Ipak, najpoznatija je bila prodaja šume Mađareva bara za tada vrtočglavu sumu od 400.000 forinti, koju je Strossmayer zaključio je 1876. s francuskom firmom Jakob Schmidt & Valentin.⁶

Segregacija

Istovremeno s početkom masovne eksploatacije slavonskih šuma širom civilne Hrvatske i Slavonije trajao je i proces segregacije u pitanjima pašarine i drvarine, tj. rješavanja imovinskih odnosa između vlastelina i bivših kmetova nakon ukidanja kmetstva. Segregacija je na površinu izbacila sve što se u prethodnim stoljećima događalo sa šumama na vlastelinstvima u Hrvatskoj i Slavoniji, pa je na brojnim vlastelinstvima tekla uz velike sukobe. Naime, tijekom uspostave feudalnih odnosa feudalci su svoju vlast nametnuli i nad šumama koje su se nalazile na vlastelinstvu iako su neke od njih prije bile u vlasništvu seoskih općina. Mijo Mirković to objašnjava riječima: „feud je bio

² HORVAT, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, 333.

³ RADOŠEVIĆ, „Pabirci za šumarsku povjest”, 548.

⁴ CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 857.

⁵ *Isto*, 858.

⁶ *Isto*. O firmi Jakob Schmidt & Valentin dosadašnji znanstveni i stručni radovi nisu donijeli više podataka. Bez osvrtnja na pisanje Cepelića i Pavića, Rudolf Horvat spominje da je 1877. „Schmidt iz Barča” osnovao pilanu u „Mađarevoj bari”. HORVAT, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, 326. Šuma Mađareva bara u izvorima se pojavljuje pisana u raznim oblicima – kao „Magjareva bara”, „Madjareva bara” i „Madžareva bara”.

toliko moćan i utjecajan prema potlačenim i podloženim kmetovima, da je mogao negdje šume i pašnjake da uklopi u svoj alodijalni posjed, a drugdje da ih proglasi urbarijalnim šumama i urbarijalnim pašnjacima.⁷ U novouspostavljenim feudalnim odnosima kmetovi su za pravo uživanja šume i pašnjaka trebali davati daće i „protudaće” u naturi, u novcu, zaprezi ili vlastitom radu.

Šume su imale esencijalnu važnost za seljaka. One su bile izvor drva za ogrjev te za gradnju kuća i gospodarskih objekata, a trebale su im i zbog paše i žirenja. Seljaci su neke šume koristili generacijama i smatrali ih integralnim dijelom svojega gospodarstva, pa su očekivali da im pripadnu u procesu segregacije. S druge strane, u drugoj polovini XIX. stoljeća šume su postale iznimno bitan, često i glavni izvor prihoda za vlasteline. Stoga je oko šuma započela ogorčena borba.

Osobito su zamršeni bili odnosi u hrvatskim županijama u kojima su neke seoske općine uspjele zadržati vlasništvo nad šumama usprkos uspostavi feudalnih odnosa na drugim kategorijama zemljišta. Mijo Mirković ističe da se ustanova općinskih zajedničkih šuma i pašnjaka nije održala samo na slobodnim seljačkim područjima nego i na nekim feudima te navodi primjer Odranskoga luga u Zagrebačkoj županiji, za koji su seljaci sela Odre, Buzina i Obreža tvrdili da je njihov od starine.⁸ Na temelju svega navedenog Mirković piše da su u vrijeme segregacije u Hrvatskoj postojale šume različitoga imovinskog statusa: općinske šume, skupne šume, urbarijalne šume, tabularne šume, gospodske šume, vlastelinske šume i alodijalne šume.⁹

U Slavoniji je situacija bila manje složena jer je nakon oslobođenja od osmanske vlasti Beč proglasio sve novostečene prostore kraljevskim vlasništvom, koje je vladar tijekom XVIII. stoljeća dodjeljivao ili prodavao pojedinim vlastelinima. Tako su u Slavoniji gotovo sva vlastelinstva imala šume samo u alodijalnom i urbarijalnom statusu. U tom bi se smislu moglo reći da je đakovačko biskupijsko vlastelinstvo bilo tipično slavonsko vlastelinstvo. To pokazuju i činjenice koje su o njemu 1904. iznijeli Cepelić i Pavić pri opisivanju gospodarstva toga vlastelinstva i segregacije provedene u vrijeme biskupa Strossmayera.

U tom opisu Cepelić i Pavić na početku donose vrlo vrijedan niz zakonskih odluka koje su davale zakonski okvir segregacijskom postupku. Niz započinje urbarom Marije Terezije iz 1756. godine. Zatim Cepelić i Pavić nastavljaju da je taj urbar obnovilo Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće intimatom br. 16950 od 28. kolovoza 1810. te da su na njemu utemeljeni i zakonski članak VI. iz 1836. i zakonski članak VII. iz 1840. o uređenju urbarijalnih odnosa između vlastelina i podanika. Cepelić i Pavić tvrde da se već tada mogla obaviti segregacija i komasacija, ali su one započele tek nakon carskih patenata od 2. ožujka 1853. i 17. svibnja 1857. godine.¹⁰ Strossmayer je tako ozbiljno započeo

⁷ MIRKOVIĆ, „Predgovor”, IX.

⁸ *Isto.*

⁹ *Isto.*

¹⁰ CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 854.

raditi na segregaciji uoči državne reambulacije 1863. godine. Nakon pripremnih mjerenja segregacija je konačno započela 1868. sa selom Kešincima, a završila 1880. sa selom Vučevcima.¹¹

Zajedničko vlasništvo seoskih općina nad šumama

Na biskupijskom vlastelinstvu u arhivskim se dokumentima o segregaciji spominju samo urbarijalne i alodijalne šume. Nema traga seljačkom vlasništvu nad šumama, tj. općinskim šumama kakve je spominjao Mijo Mirković za neka vlastelinstva u središnjoj Hrvatskoj. No, za problematiku vlasništva nad šumama na slavonskim vlastelinstvima vrlo je važan i zanimljiv komorski popis đakovačkoga distrikta iz 1702. godine. Konkretno, taj je popis đakovačkoga kraja za svako selo donosio i podatke o šumi ili šumama koje su mu pripadale, što bi moglo upućivati na postojanje nekog tipa ustanove općinskih šuma i u Slavoniji u doba neposredno nakon oslobođenja od osmanske vlasti.

Primjerice, za Gorjane komorski popis opisuje granice seoskoga atara riječima:

„Limites incipiunt ab oriente a Drienova Medza vocata et vicinatur cum pago Tomasanczy, et inde ad Petevalczy terram nuncupatam, ad meridiem, et Vrsi Trn Medzam, et vicinatur cum pago Ivanovczy et pago Praesznnotincze. Inde autem ad Mlaka bara vocatam ad occidente, et inde ad aquam Vukkam usque praedium Punyatovcze ad septemtrionem.”¹²

Zatim se opisuju šume kojima je to selo raspolagalo:

„Sylvam habent Kosutyce vocatam in qua sunt ligna glandifera, aedificalia et focalia ad jugera circiter 1.000. Item sylvam Sebusevczy vocatam in qua sunt etiam ligna glandifera, aedificalia ad jugera circiter 800.”¹³

Taj opis atara Gorjana važan je zbog uočavanja promjena granica seoskih atara tijekom XVIII. i XIX. stoljeća i s time povezane problematike vlasništva nad šumama i prava uživanja šumskih koristi. Prema citiranom komorskom popisu, selo Gorjani na istoku je graničilo s Tomašancima, na zapadu je granica bio toponim Mlaka bara, a na jugu je granica bila s atarima Ivanovaca i Preslatinaca. U tom je zapisu ipak najvažniji opis sjeverne granice atara Gorjana. U tom su popisu granice atara Gorjana išle na sjeveru sve do rijeke Vuke i predija Punitovci, tj. do atara toga sela koje je u to vrijeme još bilo napušteno. Nažalost, toponimi „Kosutyce” i „Sebusevczy” danas nisu poznati, pa se ne zna koje su to šume bile. Ipak, opisi granica atara Gorjana u drugoj polovini XIX. stoljeća pokazuju da su se njegove sjeverne granice pomaknule južnije i da je

¹¹ Isto.

¹² MAŽURAN, *Popis zapadne i srednje Slavonije*, 107.

¹³ Isto.

u tom pomicanju veliki šumski kompleks koji se nalazio između sela i rijeke Vuke ostao izvan atara sela.

Primjer Gorjana pokazuje da su se granice atara nekih sela tijekom XVIII. i XIX. stoljeća znatno mijenjale. U slučaju Gorjana nesumnjivo je da se sjeverna granica njihova seoskoga atara povukla južnije. Usto je uočljivo da popisivanje seoskih šuma u kasnijim komorskim popisima 30-ih godina XVIII. stoljeća nestaje. To je bilo sasvim sigurno povezano s činjenicom da su vlastelini nastojali naseliti nove naseljenike na svoja vlastelinstva, da su nastojali proširiti alodijalni posjed i da je pitanje šume postajalo sve važnije. Vlastelini su zato sve više polagali pravo na sve šume na svojim vlastelinstvima.

Osnivanjem novih sela nužno se zadiralo u stare granice seoskih atara. Toponimi su nestajali i nastajali zbog stalnih demografskih i gospodarskih promjena u prostoru. Tako se i situacija u okolici Gorjana u pola stoljeća znatno promijenila ponovnim naseljavanjem Punitovaca i osnivanjem sela Široko Polje. Smanjenje seoskih atara na biskupijskom vlastelinstvu seljacima tijekom XVIII. stoljeća nije bilo veliki problem jer je šuma i obradivih površina bilo mnogo, a stanovništva malo. Drvo je kao tržišna roba imalo u XVIII. stoljeću još uvijek nisku cijenu jer nije postojalo razvijeno tržište, a veliki potrošači (urbani centri, brodogradilišta i dr.) bili su daleko. Pretenzije seljaka i vlastelina na šume ponovno su porasle tek sredinom XIX. stoljeća, kada je njihova vrijednost postala mnogo veća.

Sačuvani dokumenti pokazuju da su u procesu segregacije kao subjekti u pravilu djelovale seoske općine, a ne pojedini seljaci (kućedomaćini). Selo, odnosno „urbarijalnu općinu” u tom procesu definirao je kao subjekt i zakon (carski patent) od 17. svibnja 1857., koji je određivao načela odvajanja („segregacije”) seljačkoga vlasništva od vlastelinstva. Paragraf 9 prvoga odsjeka toga patenta izričito propisuje: „Šuma koja po propisih ovih odciepljena bude na korist bivših podložnika, ima se smatrati kao šuma občinska i treba pod nadzorom vlastih političkih nastojati oko nje i obradivati ju polag propisih, koji za takove šume občinske jurve postoje ili koji još izdani budu.”¹⁴

Prema odredbama toga patenta seljaci su, dakle, za urbarijalno pravo drvarenja trebali u procesu segregacije dobiti od vlastelina i odgovarajući dio šume. Za jedno čitavo selište vlastelin je trebao izdvojiti između 1,5 i 6 jutara šume, ovisno o kvaliteti šume i drugim uvjetima.¹⁵ Isti zakon tražio je da se za seljake izdvoji i primjerena veličina pašnjaka. Mirković piše da se za to primjenjivao zakon iz 1836. te da je prema njemu za svaku punu sesiju trebalo izdvojiti između 4 i 22 jutra pašnjaka.¹⁶ Mirković dalje piše: „Ako ne bi bilo dovoljno pašnjaka za diobu, ima se na ime pašnjaka odvojiti ili podijeliti seljacima odgovarajuća površina šume. Ukazni zakon iz godine 1857. propisuje da se ostavlja vlastelinu na volju da za pašu podmiri seljake bilo u pašnjaku ili

¹⁴ VAC, „Zemljišne zajednice”, 230.

¹⁵ MIRKOVIĆ, „Predgovor”, XIII.

¹⁶ *Isto*, XIII-XIV.

u šumi: 'gdje za to drugih prikladnih zemalja ima, ondje će zemaljskom gospodinu biti prosto odrediti pašnjak ili iz spomenutih zemalja ili iz ukupnosti šuma.'¹⁷

Proces segregacije trajao je godinama, u mnogim slučajevima i desetljećima. Segregacija seoskih posjeda od biskupijskoga vlastelinstva također je trajala dugo, točnije od 1870. do 1890. godine.¹⁸ Tijekom segregacije vlastelinstvo je seoskim općinama ustupilo 22 523 jutra i 836 kv. hv posjeda, i to za pašnjake 13659 jutara 751 kv. hv, a za šume 8864 jutra 85 kv. hv.¹⁹

Kada se za pašnjak ustupala šuma, vlastelini su imali pravo posjeći drveće s izdvojene površine i uzeti ga za sebe. Biskupijsko vlastelinstvo također je imalo manjak pašnjaka te je u parnicama vezanim uz segregaciju često moralo ustupati šumu na ime pašnjaka. Prema Cepeliću i Paviću, biskup Strossmayer u većini je slučajeva odlučio ustupiti seoskim općinama i drveće koje se nalazilo na području ustupljenom za pašnjak iako ga je po zakonu imao pravo posjeći i odnijeti. Štoviše, Cepelić i Pavić naglašavaju: „Mnoge su urbarske općine dobile za pašnjake šume (jer nije bilo šikara) kao: Punitovci, Beketinci, Široko polje, Gorjani, Tomašanci, Bračevci i druge, a po brdima skoro sve. Kakove su to pako šume bile, pokazuje najbolje činjenica, da su Punitovčani na samome pašnjaku primili 4.600 hrastova, a nalično i druge obćine. Da pako biskup nije šume devastirao, kako se je to sa stanovite strane tvrdilo a i danas se štampom po svietu raznosi, nego da je naprotiv pri prodaji svojih šuma mislio i na obćinske šume, neka dokazom budu sliedeće brojke, koje su obćine za svoje hrastove od trgovaca dobile. Urbarijalna obćina Punitovci dobila je za svoje rašće (sa pašnjaka i sa šume) 136.633 for., urb. obćina Široko polje 64.000 for., Tomašanci 82.990 for., Gorjani 159.633 for. 75 novč., Semeljci 93.000 for., Koritna 100.000 for., Beketinci 60.000 for., Mrzović 158.000 for., Kešinci 30.000 for., Nabrdje 31.298 for., Bračevci 28.000 for. itd.²⁰

Uz slućajeve koje spominju Cepelić i Pavić saćuvani su dokumenti za još neke primjere segregacije na biskupijskom vlastelinstvu. Bogdan Stojsavljević našao je dokumente segregacije s općinama Viškovci i Satnica te ih predstavio u svojoj knjizi *Šuma i paša u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848.* Nagodba biskupijskoga vlastelinstva i urbarijalne općine Viškovci sklopljena je 6. lipnja 1879. pri Sudbenom stolu kao urbarijalnom sudu u Osijeku. Prema toj nagodbi, biskupijsko je vlastelinstvo dalo općini Viškovci 8 jutara pašnjaka po selištu. Pašnjaćki kompleks na kojem je izdvojen dio za seoski pašnjak iznosio je 632 jutra. U sklopu nagodbe određeno je i da na parceli 480 u šumi Petljak u roku od dvije godine vlastelinstvo posijeće sve drveće te ga upotrijebi za svoju korist. Iz nagodbe se saznaje da je vlastelinstvo tom selu također na ime šumskih užitaka davalo po selištu 6 jutara 4 kv. hv šume u šumi Šelevrtak. Tako je selo Viškovci, koje je imalo 79 selišta i jednoga župnika (kojem je po

¹⁷ *Isto*, XIV.

¹⁸ CESARIĆ, „Šume biskupije djakovaćke”, 297.

¹⁹ CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 852.

²⁰ *Isto*, 861-862.

tome pripadala čitava sesija), dobilo ukupno 501 jutro 1120 kv. hv šume te 632 jutra pašnjaka, ali je šuma s pašnjaka u ovom slučaju pripala vlastelinstvu.²¹

Stojsavljević iznosi i drugi primjer segregacije, između biskupijskoga vlastelinstva i općine Satnica. Općini Satnica na ime „drvarije” dodijeljeno je 247 jutara 943 kv. hv šume Palešnjak. No poslije su se obje strane dogovorile da se umjesto dijela u šumi Palešnjak odredi dio u šumi Gaj, koji također leži u ataru te općine.²²

Dva primjera koje donosi Stojsavljević proširuju saznanja o načinu na koji je bila provedena segregacija na biskupijskom vlastelinstvu. U svemu tome biskupijsko je vlastelinstvo očigledno moralo ustupiti velike površine šuma ne bi li privoljelo seljake na dogovor o segregaciji, što je znatno utjecalo na njegovu gospodarsku snagu.

Spor oko prodaje šume Mađareva bara 1876. godine

Proces segregacije višestruko je opterećivao gospodarsku funkcionalnost vlastelinstava. Šume opterećene neriješenim imovinskim odnosima nisu mogle dobiti odobrenje vlasti za sječu. Upravo se zbog toga vodio proces i u slučaju čuvene prodaje šume Mađareva bara 1876. godine. Ta je šuma bila smještena sjeverno od Gorjana, između atara toga sela i rijeke Vuke, a zapadno od šume Krndija, po kojoj je ime dobilo i selo sagrađeno 80-ih godina XIX. stoljeća na njezinoj krčevini.²³

Godine 1876. pogodio je Strossmayer s francuskom firmom Jakob Schmidt & Valentin prodaju šume Mađareva bara na 400.000 forinti. No, knez i odbornici Gorjana tražili su zabranu prodaje jer nije završila njihova segregacija s vlastelinstvom, a oni su upravo u toj šumi tražili namiru za drvarenje. Đakovačka je podžupanija prihvatila prigovore predstavnika Gorjana te je odlukom od 2. kolovoza 1876. br. 7041 zabranila prodaju šume Mađareva bara.²⁴

Na odluku o zabrani prodaje uprava biskupijskoga vlastelinstva odlučila je uložiti prigovor. U prigovoru („utoku”) od 22. kolovoza 1876. uprava biskupij-

²¹ STOJSAVLJEVIĆ, Šuma i paša, 242.

²² *Isto*, 243.

²³ Cepelić i Pavić pišu da je 1874. godine V. S. (Viktor Selinger?, op. R. S.) prešao sječom iz Krndije u Mađarevu baru, što je Strossmayer osobno spriječio. Dakle, te su šume bile susjedne. Da je taj incident bio ozbiljan svjedoči kratki opis koji su donijeli Cepelić i Pavić: „A kome još nije živo u pameti, kako je biskup siečnja 1874. kada mu se izpod ruke dojavilo u Rim, da je V. S. neovlašteno prešao iz Krndije u Magjarevu baru, sred ciće zime ostavio Rim, povratio se doma, došao u šumu, vidio štetu, pa hitio bundu sa sebe i rekao stanovitoj gospodi: ‘evo ovako ste vi s menom i sa crkvenim dobrom uradili, kada ste dopustili, da se spahiluku šteta i sramota nanaša. Ta je zloporaba trgovčeva promienila glavu datanje uprave, u koju biskup i onako od časa revidirane nagodbe nije imao pravog povjerenja’...” CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 860.

²⁴ HR-AHAZU-59-XI B/V, spis 1 (22. kolovoza 1876.).

skoga vlastelinstva tražila je od podžupanije da se zabrana prodaje povuče.²⁵ Prema objašnjenju koje je dala, uprava vlastelinstva priznala je da segregacija šuma i pašnjaka nije do kraja obavljena, ali da se već zna iz koje će se šume namiriti Gorjani. Uprava vlastelinstva naglašava da se na ime „prava urbarskoga drvarenja” bivšim podanicima dodjeljuje šuma u kojoj su do 1848. to pravo uživali. Dalje uprava vlastelinstva ističe da je Mađareva bara alodijalna šuma i da zbog toga stanovnici Gorjana nikako ne mogu tražiti da im se segregacijom iz te šume dodijeli pripadajući dio na ime urbarskoga drvarenja.²⁶ Osim toga, uprava biskupijskoga vlastelinstva naglasila je da vlastelinstvu „pripada pravo opredieliti prediele u kojima imade se općini šuma odciepiti” te da je s općinom Gorjani već dogovoreno da se „u ime uživanja šumskih koristih” odredi dio u šumi Šibik, koja je bila cjelovita i vrijedna barem 200.000 forinti. Na kraju uprava zaključuje da se prema svemu rečenom općina Gorjani nije uopće trebala miješati u prodaju Mađareve bare jer iz nje neće dobiti naknadu za „uživanje šumskih koristih”, a to i nije moguće jer se radi o alodijalnoj šumi.²⁷

Uprava biskupijskoga vlastelinstva pobijala je i druge razloge zbog kojih je podžupanija zabranila prodaju Mađareve bare. Podžupanija je naime u obrazloženju zabrane zaključila da je uprava zanemarila pošumljavanje te da bi sječa šume Mađareva bara umanjila poreznu snagu biskupijskoga vlastelinstva. Uprava je obje tvrdnje negirala.

Kao protuargument iznijela je da se na biskupijskom vlastelinstvu vodi velika briga o pošumljavanju te je i poimence navela šume koje su pomlađivane. Tako je nabrojila da na vlastelinstvu ima šume u dobi od 40 do 60 godina: Gaj, Mačkovac, Zverinjak, Petljak, Ključ, Madjarevac, Bijela zemlja, Siče, Glibovac i Kaznica na ukupno 3600 jutara, te da ima u dobi od preko osam godina šume: Prebelin, Berak, Crna bara, Grube, Čistik, Dvorlovac, Krstovi, Čokotinac, Vrh, Vuka, Ključansko brdo, Križice i Ječmište na 4800 jutara. Zatim napominje da ima i najnovije branjevine s mladim hrastovim nasadima u šumama Šibik, Krndija, Suševina, Pašina i Drljak na 2500 jutara.²⁸

Optužbe da će se zbog sječe Mađareve bare umanjiti porezna snaga vlastelinstva uprava je također odbacila te naglasila da će se upravo zbog nje gospodarska aktivnost vlastelinstva povećati, a time i dohodak vlastelinstva, i to za 24.000 forinti godišnje.²⁹ Uprava vlastelinstva u prigovoru nije iznijela odakle konkretna novčana procjena o 24.000 forinti, ali radilo se o kamatama koje bi se zarađivale od položene glavnice od 400.000 forinti.³⁰

²⁵ *Isto.*

²⁶ *Isto.*

²⁷ *Isto.*

²⁸ *Isto.*

²⁹ *Isto.*

³⁰ Među dokumentima u fondu Đakovačkoga vlastelinstva u Arhivu HAZU sačuvan je i jedan koncept prigovora na odluku podžupanije o zabrani prodaje šume Mađareva bara, čiji se autor nečitljivo potpisao, ali nesumnjivo se radi o osobi bliskoj biskupu Strossmayeru koja je bila dobro upoznata sa stanjem vlastelinskih šuma. U tom konceptu autor je, među ostalim,

U obrazloženju prigovora uprava vlastelinstva isticala je da je sječa šume Mađareva bara potrebna, upravo nužna, i zbog toga što u njoj sve više nastaje „suvarah i izvalah” te da stabla sve više zahvaća „crven”, koja je „znak da je ista šuma uporabnu svoju dobu prekoračila, a potom joj tehnička vrijednost svaki dan pada”.³¹ Tako je u prigovoru spomenut drugi važan element koji je određivao Strossmayerovo upravljanje šumama biskupijskoga vlastelinstva, a to je bilo pitanje dozrelosti i nužnosti sječe starih hrastika.

Uprava biskupijskoga vlastelinstva na kraju iznosi još jedan razlog zbog kojega sječu šume Mađareva bara smatra nužnom, a to je problem šumokvaraca. Naime, Mađareva bara graničila je s nekim općinama iz kojih su seljaci često nalazili u nju te činili štetu. U prigovoru doslovno piše da je bila izložena „štetočinjama kojih nigde toliko neimade koliko u ovom vlastelinstvu” te da bi „uslied tih štetah za kratko vrieme šuma Madjareva bara mnogo od svoje sadašnje vrijednosti izgubila”. Zato je uprava vlastelinstva zaključila da tu šumu treba posjeći te da će se nakon toga ona ponovno zasaditi, staviti u branjevinu i time okrupniti prostor s okolnim već postojećim branjevinama, što bi znatno olakšalo njihovo gospodarenje i čuvanje od šumokvaraca.³²

Kao zaključak, u prigovoru se traži ukidanje zabrane prodaje šume. Uprava vlastelinstva obvezuje se da će novac od prodaje biti predan stolnom Kapitolu, a da će biskup uživati samo kamatu koja će se dobivati od te glavnice. Na kraju je naglašeno i da je vlastelinstvo istoga dana podnijelo molbu za dozvolu sječe Mađareve bare Kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi.³³ Prigovor uprave vlastelinstva tako je u mnogim detaljima rasvijetlio proces segregacije i brojne druge probleme s kojima se Strossmayer susretao u pitanju upravljanja vlastelinskim šumama. Primjer prodaje Mađareve bare i kasnije naseljavanje sela Krndija, Josipovac i Jurjevac pokazuju i kako je teško kultiviranje (upravo prava antropizacija) velikoga šumskog prostora na vlastelinstvu.

Biskup Strossmayer odlučio se zbog zabrane đakovačke podžupanije obratiti i izravno tadašnjem banu Ivanu Mažuraniću. U pismu banu od 26. kolovoza 1876., sačuvanom u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Strossmayer je iznio svoju obranu, u kojoj je kao glavnoga krivca za takvu odluku đakovačke podžupanije imenovao podžupana Stjepana Kovačića. Strossmayer je naglasio da je Kovačić s njim bio u svađi zbog incidenta koji se dogodio u podžupanovoj kući i u koji je bio uključen jedan profesor đakovačke bogoslovije, kojega biskup nije imenovao. Što se tiče gospodarskih razloga zabrane prodaje Mađareve bare, Strossmayer je negirao sve argumente podžupanije. U pismu banu naglasio je da je znatno unaprijedio gospodarstvo biskupijskoga vlastelinstva te da vlastelinstvo, tj. „gospoštija” ima

napisao da je prodaja zabranjena jer Strossmayerovi protivnici „vrebaju na tu glavicu jer ona 24.000 for odbacuje”. HR-AHAZU-59-XI B/V, spis 18 (1889. g.).

³¹ HR-AHAZU-59-XI B/V, spis 1 (22. kolovoza 1876.).

³² Branjevina je mlada šuma u kojoj je zabranjena ispaša.

³³ HR-AHAZU-59-XI B/V, spis 1 (22. kolovoza 1876.).

već dvostruko veće prihode od vinograda i njiva nego što je imala u vrijeme „kad je robotu i desetak imala”.³⁴

Svi argumenti koje su iznijeli biskup Strossmayer i uprava biskupijskoga vlastelinstva bili su snažni i neoborivi. Oni otkrivaju mnogo i o upravljanju šumama biskupijskoga vlastelinstva. Dragocjeni su pogotovo zato što se iz njih može rekonstruirati što se događalo sa šumama u ataru općine Gorjani.

Kao što je spomenuto, selo Gorjani raspolagalo je 1702. godine s 1800 jutara šume, što je bilo više nego dovoljno za to selo početkom XVIII. stoljeća, ali situacija se s vremenom mijenjala. Već sredinom toga stoljeća ponovno je naseljeno susjedno napušteno selo Punitovci, a zatim i Široko Polje. Pritom se vodilo računa o tome da je svako selo trebalo dobiti odgovarajuću površinu oranica i livada te mogućnost zadovoljavanja potreba za drvima za gradnju i ogrjev u obližnjim šumama. Od 1800 jutara na raspolaganju 1702. Gorjani su s vremenom bili ograničeni u svojem pravu drvarenja na mnogo manje područje. Slučaj toga sela posebno je zanimljiv jer se pomoću podataka kojima raspolažemo može usporediti stanje 1702. i 70-ih godina XIX. stoljeća, kada je provedena segregacija.

Kako je vidljivo iz prigovora („utoka”) uprave vlastelinstva iz 1876., ona je tvrdila da je veći dio šume koja se nalazila između Gorjana i rijeke Vuke bio u alodijalnom statusu. Vlastelinstvo je na kraju za potrebe Gorjana izdvojilo samo dio šume Šibik od 426 jutara, o čemu svjedoči dokument od 16. studenog 1876. kojim Kraljevska zemaljska vlada odobrava prodaju šume Mađareva bara.³⁵ U tom dokumentu stoji da je na temelju izvješća sastavljenog u listopadu iste godine ustanovljeno da su pritužbe općine Gorjani neosnovane. Usto se u dokumentu Zemaljske vlade spominje odluka Kraljevskoga sudbenog stola u Osijeku broj 205 od 23. kolovoza 1873. u segregacionalnoj parnici biskupijskoga vlastelinstva i općine Gorjani, kao i zapisnik od 1. svibnja 1874. na temelju odluke Kraljevskoga sudbenog stola u Osijeku 6031/4 1874. br. 52, prema kojima je ustanovljeno da su stanovnici općine Gorjani tražili 4 jutra na urbarsko selište, odnosno 426 jutara za 106 12/32 selišta. U odluci dalje piše da je izvidom ustvrđeno da je šuma Šibik imala 509 jutara u takvu stanju i položaju da se u njoj prema patentu od 1. svibnja 1857. može namiriti 106 12/32 selišta općine Gorjani.

Kraljevska zemaljska vlada odredila je i neke uvjete koje je biskupijsko vlastelinstvo moralo ispuniti prilikom prodaje Mađareve bare. Jedan od glavnih uvjeta bilo je obvezivanje vlastelinstva da će do kraja studenoga 1881. sastaviti šumskogospodarsku osnovu te da se zarađenih 400.000 forinti od prodaje te šume uloži kao glavnica đakovačkoga Kaptola.³⁶

Spor oko Mađareve bare umnogome rasvjetljava probleme s kojima se biskupijsko vlastelinstvo susretalo prilikom segregacije, a podatak o namiri

³⁴ HR-HDA-78-PRZV, kut. 107, 1849/1876.

³⁵ HR-AHAZU-59-XI B/V, spis 2 (16. studenoga 1876.).

³⁶ *Isto.*

Gorjana dragocjen je jer se iz njega može zaključiti da se šumski prostor te općine u 170 godina smanjio s 1800 na samo 426 jutara. Spomenute činjenice otvaraju i pitanje načina na koji su seoske općine vodile svoje šume nakon segregacije. Naime, raširena trgovina drvnom građom dovodila je knezove i seoske odbornike u napast da rasprodaju seoske šume. Primjeri prodaje hrastova iz općinskih šuma biskupijskoga vlastelinstva koje navode Cepelić i Pavić najbolje potvrđuju da je taj izazov bio velik, jer se radilo o velikim sumama novca koje su utržili. U tom je smislu važno istaknuti da je i zakonodavac imao u vidu problem želje za jednokratnom zaradom koja bi se mogla pojaviti među seljacima i da je upravo zato šumski zakon iz 1852. propisao da se te šume u pravilu ne mogu dijeliti.

Stručnjaci su se u to doba slagali s odredbama šumskoga zakona o općinskim šumama i smatrali ih nužnima. Primjerice, kotarski šumar Gašo Vac smatrao je da je to bila dobra odluka zakonodavca te je 1900. u Šumarskom listu o tome napisao: „Bog zna kakova bi sudbina stigla segregacijom izlučene občinske šume, da nije bilo §. 21. š.[umskog] z.[akona], koji glasi: ‘Obćinskih šuma nije u pravilu slobodno dieliti.’ Gdje – gdje samo, dozvoljena je dioba. Ovoj zakonskoj ustanovi imademo jedino zahvaliti, da imademo danas šumah i šumom obraslih pašnjakah, koji sačinjavaju dobru i veliku imovinu zemljištnih zajednicah.”³⁷

Sekvestar šuma biskupijskoga vlastelinstva 1889. godine

Nakon uspješne prodaje Mađareve bare Strossmayer je tražio da mu se odobri daljnja sječa šuma, točnije da se neki dijelovi vlastelinstva pod šumom iskrče i pretvore u obradivo tlo. Iz 1878. sačuvana je odluka đakovačke podžupanije kojom se biskupu Strossmayeru odobrava sječa i krčenje nekoliko većih parcela na njegovu vlastelinstvu koje se nalaze u ataru poreznih općina Gorjani i Punitovci, i to:

1. šume Cerovac na površini od 307 jutara 502 kv. hv
2. šume Branjevina na površini od 221 jutara 1331 kv. hv
3. šume Pašina na površini od 555 jutara 379 kv. hv
4. šume Krndija na površini od 1452 jutara 904 kv. hv.

U odluci đakovačke podžupanije dalje se kaže da te četiri parcele zajedno čine 2536 jutara 1575 kv. hv te da će se one iskrčiti i pretvoriti u oranice.³⁸ Kao obrazloženje svoje odluke podžupanija iznosi da je biskupijsko vlastelinstvo imalo ukupno 35000 jutara zemlje, a od toga šuma i živice preko 30000 jutara, te zaključuje da „sliedstveno oranicah i livadah veoma malo imade, dakle i malo proizvoda”. Pored toga povjerenstvo je zaključilo da bi te parcele bilo korisno iskrčiti i prenamijeniti već zato što na njima ima

³⁷ VAC, „Zemljištnje zajednice”, 232.

³⁸ HR-AHAZU-59-XI B/V, spis 3 (11. studenoga 1878.).

mного mjesta koja nisu prekrivena šumom, nego su šikare zarasle u korov i zakrčene drvljem.³⁹

Krčenjem tih šuma dobiveni su veliki čisti prostori koji su se mogli pretvoriti u obradive površine i pašnjake. No, Strossmayer je za taj pothvat trebao radnu snagu, koju nije mogao naći u Slavoniji. Zato se odlučio na dovođenje kolonista koji bi pretvorili krčevine u oranice, a zauzvrat dobili mogućnost otkupa dijela iskrčenih oranica.⁴⁰ Tako su 1881. na tom prostoru osnovana tri nova sela – Krndija, Josipovac i Jurjevac – naseljena uglavnom novodoseljenim Nijemcima i Slovaccima. Cepelić i Pavić u svojoj su knjizi donijeli još neke podatke o tim selima. Tako je, prema njima, Krndiji pripalo 1778 jutara 600 kv. hv, Josipovcu 603 jutara 1578 kv. hv, a Jurjevcu 414 jutara 394 kv. hv.⁴¹ Cepelić i Pavić pobliže opisuju da je 1881. selo Josipovac naseljeno na šumskom predjelu Pašina, Suševina i Drljak; da je na području šume Cerovac i dijela Saoničkoga luga (na nekadašnjoj pustoselini Cerovini) 1881. osnovano selo Jurjevac; da je napokon na području šume Krndija i Glibovac iste godine osnovano selo Krndija.⁴²

Biskup Strossmayer stalno je pravdao svoje vođenje biskupijskoga vlastelinstva upravo argumentima da je ono u vrijeme kada je zasjeo na biskupsku stolicu bilo u jako lošem gospodarskom stanju te je bilo nužno pokrenuti razvoj prestrukturiranjem gospodarskih aktivnosti. Već sama usporedba površine oranica biskupijskoga vlastelinstva 1850., 1863. (u vrijeme katastarske izmjere) i 1899. pokazuje da je on u tome doista uspio. Cepelić i Pavić opisuju da je 1850. Strossmayer na biskupijskom vlastelinstvu zatekao tek 1125 jutara oranica.⁴³ Isti autori navode da je prema izmjeri iz 1863. biskupijsko vlastelinstvo tada imalo već 4043 jutara i 82 kv. hv oranica, a 1899. površina oranica povećala se na 5850 jutara i 1267 kv. hv.⁴⁴ U tom je smislu krčenje velikih šuma oko Gorjana i Punitovaca bilo gospodarski opravdano i nužno. Uostalom, mnoge su šume bile zrele za sječu. Radilo se ponajprije o hrastovim šumama s drvećem starim preko 140 godina, koje se kao takve smatraju „starim šumama”.⁴⁵ To su potvrđivale i stručne analize stanja na biskupijskom vlastelinstvu provedene u to vrijeme. Među njima je osobito važna analiza koju je 1884. napravio profesor šumarstva Dragutin Hlava s Križevačkoga učilišta. Na temelju određivanja stanja šumskoga fonda na biskupijskom vlastelinstvu on je tada napravio i drvosječnu osnovu. Hlava je ustvrdio da je vlastelinstvo tada imalo 3987 jutara prestare i prezrele šume koju je zbog toga trebalo isjeći, što je bio još jedan dokaz da je vlastelinstvo imalo šume za sječu i da se njime dobro upravljalo.⁴⁶

³⁹ Isto.

⁴⁰ ŠULJAK, „Selo Josipovac”, 8-13.

⁴¹ CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 862.

⁴² Isto, 854.

⁴³ Isto, 872.

⁴⁴ Isto, 853.

⁴⁵ O pitanju dozrelosti hrastova za sječu više u: DUNDOVIĆ et al., „Istraživanje o furnirskim trupcima”, 205-225.

⁴⁶ CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 863.

Odobrenje sječe šume Mađareva bara 1876., zatim odobrenje sječe šuma Cerovac, Branjevina, Pašina i Krndija 1878. te drvosječna osnova profesora Hlave iz 1884. dokazuju da je Strossmayerovo upravljanje biskupijskim vlastelinstvom bilo stalno pod nadzorom državnih vlasti i da su one tijekom toga vremena smatrale da se vlastelinstvo uzorno vodi. Zbog svega toga biskup Strossmayer nesumnjivo je morao biti jako pogoden i iznenađen kada je primio odluku Upravnoga odbora Virovitičke županije br. 489 od 9. listopada 1889., kojom su sve šume biskupijskoga vlastelinstva stavljene pod sekvestar.⁴⁷ Upravni odbor u toj je nenadanoj odluci detaljno obrazložio što je sve zamjerao upravi biskupijskoga vlastelinstva vezano uz upravljanje šumama te istaknuo da odluku o sekvestru donosi jer „nema povjerenja u ovu šumsku upravu” (biskupijskoga vlastelinstva, op. R. S.).⁴⁸

Uprava biskupijskoga vlastelinstva napisala je ubrzo prigovor na tu odluku. U njemu je osporavala prije svega pravo županijskom Upravnom odboru da uopće može odlučivati o sekvestru crkvenoga imanja.⁴⁹ Što se tiče konkretnih primjedbi koje je Upravni odbor iznio na vođenje vlastelinskih šuma, uprava je pružila odgovore koji ponovno ističu nekoliko problema s kojima se ona nosila, prvenstveno problem šumokvaraca – seljaka iz susjednih sela, ali i trgovaca koji su pri sječi izlicitiranih površina često „zalazili” i u dijelove šume koje nisu kupili. U tom je smislu posebno istaknut primjer šume Zverinjak, uz obrazloženje da je ta šuma „upravo krivnjom upravne oblasti po žiteljstvu opustošena, jer kroz godine nije upravna oblast mnogobrojne prijave ovog ravnateljstva proti šumskim štetočincem u pretres uzela”.⁵⁰

U prigovoru na odluku o sekvestru uprava se i nekoliko stranica poslije vraća na problem šumokvaraca te ističe: „zar se tada nije čuditi, da šuma vlastelinskih i opstoji u vlastelinstvu biskupije đakovačke, gdje se uza to sada na prijave vlastelinstva proti šumskim štetonosiocem po upravnoj oblasti niti obzir kroz godine ne uzimaše, već se iste, kako je rečeno, stotinama naprosto vlastelinstvu vraćaju.”⁵¹ Zbog županijskoga toleriranja spomenutih pojava uprava vlastelinstva u prigovoru na kraju zaključuje: „U takvih okolnostih naravno, jedino je ono obranjeno, što je vlastelinstvo silom u stanju obraniti proti povlađenom od oblasti nasilju puka.”⁵²

Uprava vlastelinstva zatim je skrenula pozornost na općinske šume te zaključila da je upravo u njima tada bilo mnogo nezakonitih pojava, ali su ih županijske vlasti ignorirale. Zato uprava o tome zaključuje: „Kojim plodom takav postupak rodi, vidi se u šumah općinskih, koje su bile ili prodane po slav. županijskoj oblasti ili ne, jer su skoro sve do temelja uništene, te bi reći,

⁴⁷ ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, 114.

⁴⁸ *Isto*, 113.

⁴⁹ *Isto*, 115.

⁵⁰ *Isto*, 118.

⁵¹ *Isto*, 120.

⁵² *Isto*, 121.

da je velemožni g. podžupan, kao izvjestitelj, skupa s g. šumskim referentom u svom izvješću opisao općinske šume, mjesto vlastelinskih.⁵³

Uprava vlastelinstva ističe i štetu koju su joj činili trgovci drvnom građom. U prigovoru se osobito ističe primjer trgovca Fischera, koji je napravio štetu u šumama Djedov dol i Popovac.⁵⁴ Treba ovdje ponovno uvrstiti i slučaj iz 1874., kada je biskup osobno otišao zaustaviti trgovca koji je tijekom sječe iz prodanoga dijela šume Krndija „zašao” u neprodanu šumu Mađareva bara.⁵⁵ Cepelić i Pavić nisu se ni usudili punim imenom i prezimenom zapisati toga trgovca, što svjedoči o tome da je biskup Strossmayer stalno pred sobom imao težak zadatak obrane biskupijskih šuma, pogotovo od uglednih i moćnih šumokvaraca.

U prigovoru je uprava vlastelinstva isticala i brojne aktivnosti na pošumljavanju koje su dokazivale da se vlastelinskim šumama dobro upravljalo. Među njima je osobito važan podatak da su 1889. stavili pod zabranu i šumu Mađareva bara na površini od 820 jutara. Taj je zapis vrijedan jer dokazuje da je zaista provedeno ponovno pošumljavanje Mađareve bare, a i zato što se otkriva kolika je bila površina te šume.⁵⁶

Donošenje šumskogospodarske osnove

Usprkos snažnim argumentima koje je uprava biskupijskoga vlastelinstva iznijela protiv odluke Upravnoga odbora Virovitičke županije o stavljanju pod sekvestar šuma biskupijskoga vlastelinstva, odluka je ostala na snazi nekoliko godina. Točnije, sekvestar je skinut tek 1895. godine.⁵⁷ Nakon toga Strossmayer je napokon uspio pokrenuti i izradu šumskogospodarske osnove za biskupijsko vlastelinstvo, koja je bila nužna za zakonito vođenje šumskoga gospodarstva.

Prema Cepeliću i Paviću, šumskogospodarska osnova biskupijskoga vlastelinstva izrađivala se od 1897. do 1899. godine.⁵⁸ Đuro Cesarić također piše da se šumskogospodarska osnova počela izrađivati 1897. godine.⁵⁹ Prema njemu, šumskogospodarska je osnova napravljena na temelju § 1. i 14. zakona od 26. ožujka 1894., „kojim se uređuje stručna uprava i šumsko gospodarenje u šumah, stojećih pod osobitim javnim nadzorom prema sadanjem stanju šuma idući zatim, da se zajamče trajni i što viši prihodi”.⁶⁰ Cesarić navodi i da ju je odobrila Kraljevska zemaljska vlada 9. ožujka 1900. pod brojem 13725.⁶¹

⁵³ *Isto.*

⁵⁴ *Isto*, 124.

⁵⁵ Vidi bilj. 23

⁵⁶ ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, 125.

⁵⁷ MARTINČIĆ et al., „Josip Juraj Strossmayer”, 125.

⁵⁸ CEPELIĆ, PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 864.

⁵⁹ CESARIĆ, „Šume biskupije djakovačke”, 302.

⁶⁰ *Isto*, 300.

⁶¹ Cesarić zapravo piše da ju je vlada odobrila 1800., ali to je nesumnjivo *lapsus calami*. *Isto*, 294.

Šumskogospodarska osnova obuhvatila je manje od 30000 jutara vlastelinske šume. Naime, površina šuma na vlastelinstvu po katastarskoj je izmjeri iznosila 29785 jutara 629 kv. hv, od čega je do sastavljanja šumskogospodarske osnove iskrčeno 1452 jutara 347 kv. hv. Zato je u šumskogospodarskoj osnovi faktični šumski posjed iznosio 28333 jutara i 282 kv. hv. No, postojale su i manje šumske površine u izmjeri od 206 jutara 1594 kv. hv, koje su bile rascjepkane, pa kao takve nisu ušle u šumskogospodarsku osnovu. Tako je u njoj bilo obuhvaćeno ukupno 28126 jutara 288 kv. hv šumskoga prostora.⁶² Prema toj gospodarskoj osnovi, vlastelinstvo je približno imalo prihoda oko 57.000 K godišnje u prvih deset godina njezine primjene, tj. od 1897. do 1907. godine.⁶³

Cesarićeva i Cepelić-Pavićeva analiza pokazuju da je Strossmayer u osnovi dobro upravljao šumama biskupijskoga vlastelinstva. Cesarić je u svojem izvješću na jednom mjestu bio i kritičan prema upravljanju šumama biskupijskoga vlastelinstva prije donošenja šumskogospodarske osnove: „Dosadane šumsko gospodarenje nije bilo sustavno uređeno, već se je sjeklo prema potrebi bez osobitog obzira na ponovno pošumljenje, naročito hrastici. Ovakvim gospodarstvom izčeznula je mjestimice hrastovina. Proređivanje nije također obavljeno, dočim u pogledu šumskih kultura učinjeno je također vrlo malo.”⁶⁴ Pritom Cesarić nije u obzir uzimao sve probleme, osobito brojne šumokvarce, koji su upravljanje šumama vlastelinstva činili vrlo teškim i skupim. Na drugoj strani, Cepelić i Pavić upozoravali su na te probleme te zato nisu iznijeli ozbiljne zamjerke upravljanju vlastelinskim šumama. Ukupan pregled gospodarske aktivnosti biskupijskoga vlastelinstva, uključujući upravljanje šumama, doista je pokazivao veliki napredak u odnosu na 1850. godinu, kada je Strossmayer preuzeo biskupsku čast. Arhivska građa pokazuje da je iza oba pokušaja županijskih vlasti da Strossmayera optuže za protuzakonito upravljanje vlastelinskim šumama (1876. i 1889.) stajalo osobno neprijateljstvo županijskih činovnika prema biskupu.

Zaključak

Dvije analize Strossmayerova upravljanja šumama biskupijskoga vlastelinstva, koje su 1904. napravili Milko Cepelić i Matija Pavić, a 1905. Đuro Cesarić, vrlo su iscrpne. Obje se slažu da je Strossmayer iza sebe ostavio gotovo 30000 jutara uređenih šuma biskupijskoga vlastelinstva, što je i glavni argument protiv tvrdnji da ih je on devastirao i sjekao bez ekonomskoga rezone. Arhivska građa iz Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Hrvatskoga državnog arhiva prezentirana u ovom radu potvrđuje i proširuje saznanja o Strossmayerovu upravljanju šumama. Ona je osobito vrijedna za određivanje činjeničnoga stanja vezanog uz slučajeve županijskih postupaka

⁶² *Isto*, 298.

⁶³ *Isto*, 307.

⁶⁴ *Isto*, 300.

protiv vlastelinstva 1876. i 1889. godine. Dokumenti iz tih arhiva potvrđuju da je u oba slučaja Strossmayer mogao uspješno dokazati zakonitost i gospodarsku opravdanost svojih aktivnosti u šumama vlastelinstva. Zbog toga bi se moglo zaključiti da je u oba slučaja đakovački biskup na kraju pobijedio, ali ostaje sporno zašto Strossmayer nije prije napravio šumskogospodarsku osnovu, koju je za šume biskupijskoga vlastelinstva trebao napraviti još 1881., i je li ga na to ipak na kraju natjerala odluka Virovitičke županije o sekvestraciji vlastelinskih šuma 1889. godine.

Arhivska građa otkriva i glavne probleme s kojima se Strossmayer susretao u tadašnjem upravljanju šumama biskupijskoga vlastelinstva. Prvo, gospodarske površine pod oranicama i vinogradima bile su male, pa su i prihodi vlastelinstva bili mali. Stoga je Strossmayer mnogo truda utrošio na povećanje tih površina te je u tu svrhu morao žrtvovati velike površine šume. Drugo, Strossmayer je trebao provesti segregaciju šuma i pašnjaka s bivšim urbarijalnim općinama. Zbog nedostatka pašnjaka namirivao je sela dijelovima vlastelinskih šuma. To je također uzrokovalo veliko smanjenje površine vlastelinskih šuma. Uza sve to vlastelinstvo je imalo osobito velikih problema sa šumokvarcima, najčešće seljacima iz bivših urbarijalnih općina, ali i trgovcima koji su sjekli vlastelinsku šumu ili drva u šumama koje su graničile s vlastelinstvom. Ipak, trajniji su problem bili seljaci koji su mogli naštetiti vlastelinskim šumama na razne načine – nedopuštenom sječom, ali i nedopuštenom ispašom stoke, koja je često zalazila u branjevine. Stoga je Strossmayer isticao da je i samo gospodarenje šumama vlastelinstva bilo velik i skup posao. Usprkos svemu tome, biskupijsko je vlastelinstvo pod Strossmayerovom upravom znatno napredovalo, pa je on iza sebe ostavio uređen sustav uprave koji su njegovi nasljednici trebali samo nastaviti unapređivati.

Sječa šume Mađareva bara te kasnija sječa šuma Cerovac, Branjevina, Pašina i Krndija radi osnivanja sela Josipovac, Jurjevac i Krndija najbolje su dokumentirani primjeri antropizacije šumskoga prostora biskupijskoga vlastelinstva u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Ti primjeri u sebi sadržavaju i svu problematiku gospodarske svrhovitosti krčenja šuma, kao i međusobnih odnosa održivosti ekosustava i želje za unapređivanjem gospodarstva. Iz tadašnje perspektive gospodarskih interesa, to je krčenje šuma radi pretvaranja u oranice bilo opravdano zbog nerazvijenosti poljoprivredne proizvodnje i slabe naseljenosti biskupijskoga vlastelinstva, što je potvrdila i sama đakovačka podžupanija 1878. godine. No, tada su se razmatrali samo gospodarski aspekti takvih velikih antropizacijskih zahvata u prirodu.

Izvori

HR-AHAZU-59-XI B/V: Hrvatska, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, fond Ostavština Josipa Jurja Strossmayera, Đakovačko vlastelinstvo.

HR-HDA-78-PRZV: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 78, Predsjedništvo Zemaljske vlade.

Literatura

CEPELIĆ, Milko; PAVIĆ, Matija. *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski god. 1850-1900: posvećuje mu svećenstvo i stado prigodom njegove pedesetgodišnjice biskupovanja, u Djakovu 8. rujna 1900.* Zagreb, 1900-1904.

CESARIĆ, Đuro. „Šume biskupije djakovačke”. *Šumarski list* (1905), br. 7-8: 294-307.

DUNDOVIĆ, Josip; JAKOVAC, Hranislav; LONČAR, Stjepan; ŠTEFANČIĆ, Andrija. „Istraživanje o furnirskim trupcima kao najvrjednijem sortimentu hrasta lužnjaka u Spačvi”. U: *Retrospektiva i perspektiva gospodarenja šumama hrasta lužnjaka u Hrvatskoj*, ur. Dušan Klepac i Katica Čorkalo Jemrić. Zagreb; Vinkovci: HAZU, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, 2003, 205-225.

HORVAT, Rudolf. *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj.* Zagreb: AGM; Hrvatska gospodarska komora, 1994.

KARAMAN, Igor. „Uloga i značaj biskupskog imanja Đakovo u sklopu kasnofeudalnog/kapitalističkog veleposjeda”. *Diacovensia* 3 (1995), br. 1: 229-239.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Utjecaj šuma hrasta lužnjaka na gospodarski život Hrvatske”. U: *Retrospektiva i perspektiva gospodarenja šumama hrasta lužnjaka u Hrvatskoj*, ur. Dušan Klepac i Katica Čorkalo Jemrić. Zagreb; Vinkovci: HAZU, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, 2003, 259-276.

MARTINČIĆ, Julijo; ŽIVAKOVIĆ KERŽE, Zlata; BENAŠIĆ, Zvonko; MANDIĆ, Ivica; KALAJDŽIĆ, Eduard. „Josip Juraj Strossmayer i vlastelinstvo đakovačkih biskupa”. U: *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru*, gl. ur. Ivo Padovan, ur. Dobriša Skok. Zagreb: HAZU, 1997, 111-128.

MAŽURAN, Ive. *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine.* Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966.

MIRKOVIĆ, Mijo. „Predgovor”. U: Bogdan Stojsavljević, *Šuma i paša. U borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848.* Zagreb: JAZU, 1961, V-XVII.

RADOŠEVIĆ, Mijo. „Pabirci za šumarsku povjest hrvatsko-srbskih šuma”. *Šumarski list* (1891), br. 7: 530-556.

STOJSAVLJEVIĆ, Bogdan. *Šuma i paša. U borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848.* Zagreb: JAZU, 1961.

ŠIŠIĆ, Ferdo, ur. *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. IV: *Od 2. jula 1888. do 15. februara 1894.* Zagreb: JAZU, 1931.

ŠULJAK, Andrija. *Josipovac Punitovački slovačko selo u Đakovštini.* Đakovo: Muzej Đakovštine; Matica slovačka, 2009.

VAC, Gašo. „Zemljišne zajednice, njihov postanak, razvoj i uredjenje”. *Šumarski list* (1900), br. 4: 219-234.

SUMMARY

Administration of the Forests of the Đakovo Bishopric Estate in the Time of Bishop Josip Juraj Strossmayer (1850–1905)

Josip Juraj Strossmayer, Bishop of Đakovo and famous Church dignitary, politician, and patron, drew his great monetary donations for culture, science, and education from the rich forests of the Đakovo Bishopric estate. The forests of this estate represented the majority of his income, and the auctions at which individual sections of the forest were auctioned became famous. The huge forest areas that were cut down after this gave Strossmayer's opponents an opportunity to foster doubts about the legality of the administration of the Đakovo estate. In two cases, these doubts almost led to severe consequences. In 1876, the Đakovo Subcounty decided to halt the sale of the large forest *Mađareva bara* for 400,000 forints that Strossmayer had already negotiated, while in 1889 the administrative board of the Virovitica County decided to sequester all the forests of the bishopric estate. However, in both cases Strossmayer managed to defend himself before state institutions and prove that the accusations against him and the estate administration were mostly unfounded. The vast areas of the forest that were cleared during his administration of the bishopric estate were mostly covered by old oaks that were economically ripe for logging. At the same time, Strossmayer conducted the segregation of pastures and forests with former urbarial communes due to which he also had to sacrifice large areas of forest. Archival data shows that, on the whole, Bishop Strossmayer administered the forests of the bishopric estate well, successfully conducted the segregation with the urbarial communes, and left the estate of the bishops of Đakovo in good order. Analysis of Strossmayer's administration of the bishopric's forests points to the importance of the topic of the colonisation of new immigrants, whom the bishop brought in, and the anthropisation of large forest areas that were envisioned as places for clearing so that new villages could be built there. The sources presented in this work also show that anthropisation was necessary from the standpoint of the economic interests of the estate and the whole of Slavonia, which was still economically undeveloped and fairly uninhabited at the turn of the 20th century.

Key words: Josip Juraj Strossmayer; Đakovo Bishopric estate; forestry; segregation